

Dr Andrzej Puliński

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

**KONSPIRACJA UCZNIOWSKA W POLSCE
JAKO REAKCJA NA ZMIANY
SPOŁECZNO-POLITYCZNE W OKRESIE
TZW. OFENSYWY IDEOLOGICZNEJ
W OŚWIACIE PO 1948 R.
CZEŚĆ I. LATA 1944 – 1948**

Streszczenie

W latach 1944-1956 na terenie Polski prowadziły działalność konspiracyjne antykomunistyczne organizacje zakładane przez młodzież. Ich liczba w początkowych latach 1944-1948 nie była duża, natomiast po 1948r., kiedy to władze komunistyczne zdobyły w kraju pełnię władzy przybrała na sile. Łącznie w okresie 1944-1956 powstało ich w Polsce 972 i skupiały one blisko 11 tys. członków. Ten fakt wiąże się bezpośrednio z zainicjowaną i przeprowadzaną w następnych latach tzw. ofensywą ideologiczną obejmującą wszystkie obszary i instytucje życia społecznego w tym oświatę.

Słowa kluczowe: młodzież, konspiracja, antykomunizm, ideologia, oświata.

**STUDENTS CONSPIRACY IN POLAND
AS A RESPONSE TO THE SOCIO-POLITICAL CHANGES
IN THE PERIOD OF THE SO-CALLED IDEOLOGICAL OFFENSIVE
IN THE EDUCATION SYSTEM AFTER 1948.
VOL. I. YEARS 1944 – 1948**

Abstract

Between the years 1944-1956 the anti-communist underground activities were set up by youth organizations in Poland. Their number in the early years 1944-1948 was not large, but when the communist

authorities in Poland after 1948 gained full power, it became intensified. In total, during the period 1944–1956, 972 organizations came into being and they gathered almost 11 thousand of members in Poland. This fact is directly connected with so-called ideological offensive covering all areas of social life and institutions, including education in the following years.

Keywords: youth, conspiracy, anti-communism, ideology, education.

Wbrew obiegowym opiniom, lata bezpośrednio po II Wojnie Światowej w obszarze oddziaływań ideologicznych nie były nacechowane szczególną intensywnością, zarówno w odniesieniu do oświaty, jak i np. do Kościoła katolickiego. Komunistyczne władze, a zwłaszcza, co interesujące Polska Partia Robotnicza, wychodząc z założenia, że nie należy od razu zmieniać polskiej rzeczywistości, przyjęły taktyczne założenie, które dzisiaj można określić jako pewien rodzaj kohabitacji politycznej i światopoglądowej z siłami o całkowicie odmiennej ideologii, historii i tradycji, wyznającej odmienne, a nawet antagonistyczne wartości we wszystkich możliwych obszarach. Dotyczyło to stosunków pomiędzy partiami lewicowymi tworzącymi tzw. blok demokratyczny, a także Polskim Stronnictwem Ludowym, będącym jednocześnie największą partią opozycyjną, jak i partnerem komunistów w Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej (dalej TRJN)¹. Odnosiło się to również do stosunków, np. Państwo – Kościół, państwo a legalnie działające stowarzyszenia, takie jak ZHP oraz odniesień w kwestii polityki oświatowej, która ze swej natury jest zawsze narażona na silne oddziaływanie ideologiczne ze strony rządzących.

Niniejszy artykuł podejmuje kwestie związane z kształtowaniem się stosunków pomiędzy państwem a Kościołem oraz te, odnoszące się do oddziaływania ideologii w obszarze oświaty, zarówno w okresie pomiędzy rokiem 1945 a 1948, jak też w latach 1948–1956. Taki sposób periodyzacji tego okresu pozwoli na pokazanie istoty i głębokości zmian, jakie nastąpiły w okresie tzw.

¹ Rząd ten powstał w czerwcu 1945r. i dotrwał do 8 lutego 1947r. W jego skład wchodziła opozycyjne PSL, a Stanisław Mikołajczyk pełnił w nim funkcję wicepremiera.

ofensywy ideologicznej we wszystkich obszarach życia społecznego po 1948 r.

Początkowy okres bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych nie przyniósł, wbrew obiegowym opiniom, istotnych zmian w stosunkach państwo – Kościół katolicki. Oczywiście było kilka spektakularnych działań TRJN takich jak np. zerwanie konkordatu ze Stolicą Apostolską w dniu 12 września 1945r.², jednak obraz stosunków, jaki można znaleźć we współczesnych naukowych opracowaniach historycznych nie czynił z tego wydarzenia kwestii burzącej całkowicie relacje na linii Kościół – państwo. Jak zaznaczono w nocie zrywającej konkordat: „Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej oświadcza, że tak jak dotychczas niczym nie krępował działania Kościoła katolickiego, podobnie i nadal zapewnia pełną swobodę działania w ramach obowiązujących ustaw”³. Interesującym wydaje się, że za zerwaniem konkordatu optowali nie tylko komuniści – a przede wszystkim socjaliści z ministrem Henrykiem Świątkowskim na czele – którzy chcieli zrealizować swoje tradycyjne, jeszcze przedwojenne postulaty antyklerykalne, ale także ludowcy z PSL. Zdaniem Jana Żaryna oficjalnie należała na to PPS, będąca partią zdecydowanie bardziej ideologiczną i mniej pragmatyczną w działaniach zmierzających do zdobycia i utrzymania władzy, niż PPR⁴. Inicjatorem akcji zerwania konkordatu był formalnie minister administracji z ramienia PSL Władysław Kiernik, który uznał, że „przestał on obowiązywać z chwilą złamania go przez Watykan w okresie okupacji niemieckiej”⁵.

Zerwanie umowy ze Stolicą Apostolską miało jeszcze jeden interesujący aspekt, który ze względu na poruszaną tematykę wydaje się niezwykle ważny a mianowicie to, że wraz z anulowa-

² Jako powód zerwania tej międzynarodowej umowy zawartej 10 lutego 1925r. podano, fakt, iż Watykan zgodził się na terenach okupowanych przez Niemców by funkcje administratorów diecezji sprawowali biskupi niemieccy, co było oczywistym pogwałceniem art. IX tejże umowy a także, iż Watykan nie uznał istniejącego po II WŚ Państwa Polskiego. Por. T. Włodarczyk, *Konkordaty. Zarys dziejów ze szczególnym uwzględnieniem XX wieku*, Warszawa 1974, s. 433 (Załącznik nr 3).

³ D. Olszewski, *Z zagadnień religioznawstwa*, Łódź 1988, s. 132.

⁴ J. Żaryn, *Kościół a władza w Polsce (1945-1950)*, Warszawa 1997, s.92.

⁵ M. Wierzchnicki, *Z relacji Państwo-Kościół w PRL: zerwanie konkordatu i jego następstwa*, <http://histmag.org/Z-relacji-Panstwo-Kosciol-w-PRL-zerwanie-konkordatu-i-jego-nastepstwa-10751>, s. 1-3, [13.07.2015].

niem teŝe umowy władze miały moŝliwość ingerowania w nauczanie religii w szkołach zarówno podstawowych, jak i szczebla średniego. Konkordat podpisany w 1925 r. potwierdzał zapis konstytucji marcowej z 1921 r. o tym, ŝe lekcje religii sà zajęciami obowiàzkowymi w szkole. Z tych zapisów wynikała treść okólnika z 1926 r. wydanego przez ministra wyznań religijnych i oświaty Kazimierza Bartla o tym, ŝe młodzieŝ szkolna pobiera naukę religii do 18 roku ŝycia, a świadectwa szkolne muszà posiadać odpowiednià rubrykè na wpisanie oceny z tego przedmiotu. Ten zapis został z inicjatywy innego ministra sprawujàcego funkcjè w Tymczasowym Rządzie z ramienia PSL, a mianowicie Czesława Wycecha zmieniony we wrzeœniu 1945 r. w ten sposób, ŝe religia stała siè *de facto* przedmiotem nadobowiàzkowym. Pozwoliło to w pòźniejszym okresie, w 1947 r. ministrowi oświaty z nadania PPR, Stanisławowi Skrzyszewskiemu, na dowolne przesuwanie zajęć religii na ostatnie, bądŝ pierwsze lekcje, a takŝe zmniejszenie godzin z dwóch do jednej. Takŝe nauczyciele tego przedmiotu nie mogli byç pewni posady, poniewaŝ byli zatrudniani na kontrakty czasowe. Obecnoœć religii w szkole od tego czasu bèdzie stałym elementem konfliktu pomièdzy władzà, a klerem katolickim⁶.

Jednak w poczàtkowym okresie te stosunki nie przedstawiały siè aŝ tak źle. Pierwszy rok szkolny na wyzwolonych terenach przebiegał pod znakiem usuwania wszelkich barier mogàcych utrudniać powstawanie szerokiej sieci szkół. Nie ingerowano w sposób znaczący w treœci nauczania, ani teŝ w ustrój szkolny⁷.

W tym okresie, bezpoœrednio po wojnie, jak pisze Jan Źaryn: „Najwaŝniejsze znaczenie miał fakt, ŝe młodzieŝ była uczona z przedwojennych podrèczników i programów, przez przedwojennych nauczycieli, a dyrektorami szkół zostawali ludzie z dłuŝszym staŝem pracy w szkolnictwie. Nauczyciele i prefekci byli

⁶ Ibidem.

⁷ F. Mielczarek, *Ideał pedeutologiczny w Polsce w latach 1945-1956*, [w:] *Oświata, wychowanie i kultura fizyczna w rzeczywistoœci społeczno-politycznej Polski Ludowej (1945-1989). Rozprawy i szkice*, R. Grzybowski (red.), Toruń 2004, s. 129.

faktycznymi wychowawcami młodzieży, uczniowie uczestniczyli – zgodnie z tradycją – w religijnych i patriotycznych świątach (...)⁸.

Historycy wychowania są raczej zgodni, że w początkowej fazie okresu powojennego oświata w Polsce nie uległa istotnym zmianom. Wprowadzono wprawdzie już w pierwszych miesiącach 1945 r. pewne drobne modyfikacje w treściach nauczania wybranych przedmiotów, takich jak biologia, historia i nauka języków obcych⁹ a także nowe zalecenia dotyczące przedmiotu „Zagadnienia życia współczesnego”¹⁰.

W programach nauczania, realizowanych w szkołach wdrażano pewne aktualizujące elementy polityczne i ideologiczne adekwatnie do nowej rzeczywistości. Wśród tych kwestii najważniejsze wydają się: antyniemieckość, panslawizm, wyrabianie szacunku do pracy fizycznej robotników i chłopów. Z tych samych względów wprowadzono naukę języka rosyjskiego jako przedmiotu nadobowiązkowego a także zagadnienia dotyczące ZSRR, jego gospodarki, życia codziennego mieszkańców i przywódców partyjnych¹¹.

Jeszcze w październiku 1944 r. minister S. Skrzeszewski zachęcał dyrektorów szkół i nauczycieli do przeprowadzenia w podległych im placówkach pogadank na temat radzieckiego święta 7 listopada¹². W okólniku tym napisano, że w tym dniu „przypada święto państwowe sprzymierzeńca Rzeczypospolitej Polskiej, Związku Radzieckiego. W tym dniu Związek Radziecki obchodzi dwudziestą siódmą rocznicę Wielkiej Rewolucji Październikowej. Narody Związku Radzieckiego i Naród Polski zgodnie walczą przeciwko wspólnemu wrogowi. Rzeczpospolita Polska honoruje dzień święta Wielkiego sprzymierzeńca i daje temu wyraz zajęcie odpowiedniej postawy”. Okolicznościowe pogadanki miały być

⁸ J. Żaryn, *Polityka oświatowa komunistów w latach 1944-1948*, [w:] *Polacy wobec przemocy 1944-1956*, B. Otwinowska, J. Żaryn (red.) Warszawa 1996, s. 309.

⁹ A. Świecki, *Oświata i szkolnictwo w XXX-leciu PRL*, Warszawa 1975, s.153.

¹⁰ B. Potyrała, *Przemiany oświaty w Polsce w latach 1944-1948*, Wrocław 1991, s. 32.

¹¹ J. Wojdon, *Propaganda polityczna w podręcznikach do szkół podstawowych Polski Ludowej (1944-1989)*, Toruń 2001, s. 15.

¹² A. Kochańska, *Polska 1944-1991. Informator historyczny, T.1: Podział administracyjny, ważniejsze akty prawne, decyzje i enuncjacje państwowe (1944-1956)*, Warszawa 1996, s. 36.

skierowane do młodzieży „w szkołach średnich, jak i powszechnych”¹³. W innych obszarach stosunki Kościół – Państwo przybierały zgoła nieoczekiwany obraz.

Komuniści z PPR ze względów taktycznych w tym czasie nie ujawniali swojego antyklerykalnego nastawienia i skłaniali się raczej do tego, by w okresie przejściowym nie podejmować walki z Kościołem i religią, ale uzyskać wrażenie, że kler katolicki wręcz popiera działania władz. W tym kontekście Piotr Osęka stwierdza, że: „Paradoksalnie, nieodłącznym składnikiem rytuałów państwowych w latach 1944-1947 były obrzędy kościelne. Ceremonie z okazji 1 Maja, 22 lipca lub dożynek łączyły liturgię katolicką i afirmację tradycji marksistowskiej. Pochody, manifestacje pod czerwonymi sztandarami (...) rozpoczynały się nabożeństwem (...). Przywódcy kraju publicznie uczestniczyli w obrzędach religijnych, a duchowni podczas państwowych obchodów dokonywali poświęcenia sztandarów i pomników”¹⁴.

W podobny sposób ocenia powyższą kwestię Antoni Czubiński stwierdzając, że po zakończeniu wojny władze wykazywały dosyć daleko posunięty umiar w stosunkach z Kościołem. W swoich działaniach starały się raczej pozyskać względy hierarchii kościelnej i kleru. Przedstawiciele najwyższych władz demonstracyjnie uczestniczyli w uroczystościach kościelnych. Wyłączono majątek kościelny z reformy rolnej, pomagano przy odbudowie kościołów¹⁵.

Jak pisze Kazimierz Wierzbicki: „Starano się również utrzymywać pewne tradycje lub zwyczaje sprzed 1939 roku. Kiedy przywódca komunistów i posłuszny wykonawca woli Moskwy Bolesław Bierut został wybrany przez Sejm na prezydenta, zastosowano dokładny wzór ceremonii przejęcia władzy i przysięgi z okresu II Rzeczypospolitej. Bierut jechał do Sejmu eskortowany przez szwadron kawalerii, a recytując tekst przysięgi zakończył ją

¹³ Dz. Urz. Resortu Oświaty PKWN 1944, nr 1-4, poz. 25. Okólnik z dnia 3 października 1944r. w sprawie obchodu święta państwowego ZSRR.

¹⁴ P. Osęka, *Rytuały stalinizmu. Oficjalne święta i uroczystości rocznicowe w Polsce 1944-1956*, Warszawa 2007, s. 45.

¹⁵ A. Czubiński, *Polska i Polacy po II wojnie światowej (1945-1989)*, Poznań 1998, s. 138.

słowami: „Tak mi dopomóż Bóg”¹⁶. Piotr Oseka zaś pisze, że „w gruncie rzeczy ostentacyjna pobożność polskich komunistów miała charakter czysto taktyczny, a co za tym idzie – krótkotrwały. W tajnych wytycznych z listopada 1944 r. kierownictwo PPR wyłożyło swój stosunek do Kościoła z szokującą otwartością: „Musimy »na razie« pozyskać kler, a z nim przejdą do naszego obozu wszyscy ci, którzy dzisiaj stoją w rezerwie. Kler pójdzie tam, gdzie [będzie] widział siłę i korzyści materialne. Wiemy z historii, że kler w pierwszym rządzie wysługiwał się zaborcom i ciemnościom naszego Narodu. Pójdzie i teraz na stronę PKWN, jeżeli będzie widział w tym swój interes. Dziś kler jest nam potrzebny i musimy go pozyskać, choć byśmy chwilowo stracili na tym”¹⁷.

Z tego też powodu kler katolicki uczestniczył w różnego rodzaju obchodach rocznicowych organizowanych przez nową władzę, w zamian zaś święta kościelne utrzymały wysoka rangę świąt państwowych. W ten sposób władze komunistyczne chciały pokazać społeczeństwu, że nowa Polska będzie krajem demokratycznym, w którym zagwarantowane będą swobody religijne. W ten sposób reżim wykorzystywał autorytet Kościoła katolickiego i nie ryzykował na razie otwartego konfliktu¹⁸.

Jak pisze o tym początkowym okresie powojennych stosunków Państwa i Kościoła Piotr Oseka: „System dokonywał upaństwowienia świąt kościelnych, ale także zabiegał o oprawę religijną świąt państwowych. Uroczyste nabożeństwa oraz msze polowe poprzedzały ceremonie z okazji 9 Maja, 22 Lipca, Dni Morza, Święta Wojska Polskiego, a także większość uroczystości lokalnych. Zwłaszcza w rocznicę ogłoszenia manifestu PKWN władze urządzały manifestację pobożności. W roku 1945, po zakończeniu wiecu na placu Teatralnym, wśród „długo niemilkających owacji na cześć Generalissimusa Stalina, Armii Czerwonej i soju-

¹⁶ K. Wierzbicki, *Zanim przykrecono śrubę. Polska w latach 1945-1948*, „Nowy Dziennik. Polish Daily News”, 26 marca 2009, <http://www.dziennik.com/przegląd-polski/arttykul/zanim-przykrecono-srube-polska-w-latach-1945-1948> [14.07.2015].

¹⁷ W. Oseka, *Władza ludowa zwalcza religianctwo. Towarzysz na mszy*, „Polityka.pl. Historia”, s. 2, <http://www.polityka.pl/historia/1523345,2,wladza-ludowa-zwalcza-religianctwo.read#ixzz2B082fPeU> [14.07.2015].

¹⁸ A. Dudek, *Państwo i Kościół w Polsce 1945-1970*, Kraków 1995, s. 7.

szu polsko-radzieckiego” tłum ze sztandarami i transparentami towarzyszył najwyższym dostojnikom w drodze na Krakowskie Przedmieście, gdzie nastąpiła uroczystość odsłonięcia figury Chrystusa z kościoła św. Krzyża, przystrojonej flagą narodową i papieską. Bolesław Bierut wraz ze zgromadzonymi odśpiewał „Boże coś Polskę”, a podczas ceremonii poświęcenia statuy skłonił się przed księdzem, dotknął kropidła i uczynił na piersi znak krzyża. Także w następnych latach prezydent uczestniczył w nabożeństwach, inauguracyjnych różnorakie obchody państwowe, brał udział w modlitwach i klękał podczas Podniesienia. Raporty aparatu bezpieczeństwa wskazują, że część społeczeństwa zaskoczona była faktem, iż podczas oficjalnych uroczystości politycy uznawani za komunistów występowali na trybunie obok hierarchów Kościoła. Aż do roku 1948 święto 22 Lipca w całym kraju rozpoczynało się najczęściej (choć nie zawsze) nabożeństwem. W roku 1945 były to zazwyczaj msze polowe na miejscowym rynku. Uczestniczyły w nim poczty sztandarowe (w tym PPR i PPS). Oddziały milicji oraz wojska, oficerowie radzieccy. W czasie uroczystości często dokonywano poświęcenia wojskowego lub milicyjnego sztandaru”¹⁹.

Władza, jedynie ze względów taktycznych pozorowała szacunek wobec uczuć religijnych społeczeństwa i starała się uzyskać poparcie Kościoła. Kazimierz Wierzbicki pisze, że „dopiero po śmierci kardynała Hlonda (zmarł 22 października 1948 r.) i objęciu kierownictwa Kościoła przez ordynariusza lubelskiego, biskupa Stefana Wyszyńskiego, władze rozpoczęły kampanię antyreligijną i walkę z duchowieństwem”²⁰. Bardziej prawdopodobne wydaje się jednak, że taka kampania zbiegła się z Kongresem Zjednoczeniowym partii lewicowych i utworzeniem w grudniu 1948 r. Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR), która to partia, rozpoczęła nową fazę w budowie komunizmu i jak stwierdza Piotr Osęka w związku z tym „(...)władze wypowiedziały Kościołowi otwartą wojnę. Szczególne znaczenie przywiązywano do

¹⁹ P. Osęka, *Rytuały stalinizmu. Oficjalne święta i uroczystości rocznicowe w Polsce 1944-1956*, Warszawa 2007, s. 51.

²⁰ K. Wierzbicki, *Zanim przykrecono śrubę. Polska w latach 1945-1948*, „Nowy Dziennik. Polish Daily News”, 26 marca 2009, <http://www.dziennik.com/przegląd-polski/artukul/zanim-przykrecono-srube-polska-w-latach-1945-1948> [14.07.2015].

propagowania „światopoglądu materialistycznego” wśród członków partii i ZMP. Julia Brystygierowa, odpowiadająca za działania aparatu bezpieczeństwa wobec episkopatu, stwierdziła na posiedzeniu Prezydium Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej, że: należy „poruszyć stosunek niektórych towarzyszy z aktywu partyjnego do kleru. Często zdarzają się wypadki, że członkowie Partii biorą czynny udział w różnych uroczystościach religijnych, interweniują w sprawach księży, używając do tego pieczęci partyjnych. Należy ustalić, do jakiego szczebla partyjnego należy wyciągać konsekwencje w stosunku do towarzyszy z aktywu, biorących czynny udział w różnych uroczystościach religijnych”²¹.

Również inni badacze tego obszaru wskazują na okres Zjazdu, jako oficjalny początek wojny pomiędzy Państwem i Kościołem. Henryk Dominiczak charakteryzując ten okres pisze, że pod adresem „rozpolitykowanego wrogiego kleru i równie wrogiej i nieustępliwej hierarchii kościelnej” coraz częściej poczęły, szczególnie na łamach prasy pojawiać się różnego rodzaju oskarżenia, zrzucające całą odpowiedzialność za złe i coraz bardziej pogarszające się stosunki Państwo – Kościół na hierarchów katolickich²².

Na Kongresie Zjednoczeniowym jako jeden z pierwszych, głos w sprawie stosunków pomiędzy Państwem a Kościołem zabrał sekretarz nowopowstałego Komitetu Centralnego (KC) PZPR, minister i były wojewoda katowicki Aleksander Zawadzki, który zapowiedział szeroką laicyzację życia społecznego w Polsce²³.

Jak pisze Jacek Witold Wołoszyn „kościół był bowiem przez komunistów postrzegany przede wszystkim jako przeznaczona do zniszczenia instytucja polityczna – konkurent w walce o „duszę społeczeństwa”²⁴. Stosunki między Państwem a Kościołem wkrótce scharakteryzował na jednej z narad w lipcu 1949 r. Józef Cyrankiewicz mówiąc, że należy je ułożyć na „właściwym gruncie,

²¹ P. Osęka, *Władza ludowa ...*, op. cit., s. 2.

²² H. Dominiczak, *Organy Bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem Katolickim 1944-1990. W świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000, s. 38-39.

²³ *Przemówienie Aleksandra Zawadzkiego, Sekretarza KC PZPR na Kongres PZPR w dniu 18 XII 1948r.* [w:] *Państwo i Kościół-kilka dokumentów*, Warszawa 1949, s. 5-7.

²⁴ J. W. Wołoszyn, *„Walczyć o dusze młodzieży”. Zmagania Związku Młodzieży Polskiej z Kościołem Katolickim na Lubelszczyźnie 1948-1957*, Lublin 2009, s. 39.

na gruncie nowoczesnym, tzn. między państwem nowoczesnym, a Kościołem reprezentującym przeszłość. Dążymy do tego, żeby kościół, który zajmuje określony odcinek życia w Państwie, był określoną instytucją, a poza Kościołem, to jest wszędzie Państwo. Kościół stoi na państwowym gruncie, a nie na jakimś oderwanym od Polski gruncie watykańskim”²⁵.

Ten pierwszy okres, powojenny, mieszczący się w latach 1945-1948, nie tworzył wśród młodzieży specjalnych motywacji do zakładania i prowadzenia nielegalnej antykomunistycznej działalności. Wydaje się, że było to spowodowane w dużej mierze tym, iż wielu młodych ludzi angażowało się w tym czasie w działalność oddziałów partyzanckich podziemia zbrojnego. Tak było np. na terenie woj. białostockiego, gdzie do roku 1947 nie powstała ani jedna konspiracyjna organizacja młodzieżowa natomiast kilkuset młodych a nawet bardzo młodych ludzi było związanych z podziemiem zbrojnym, zarówno tym o proveniencji narodowej jak NSZ, NOW, a także reprezentującym zbrojne ramię Stowarzyszenia „Wolność i Niezawisłość” lub w początkowej fazie Armii Krajowej Obywatelskiej.

Ewa Rzeczkowska opisując młodych konspiratorów wywodzących się z harcerstwa również zauważa, że na ogólną liczbę 122 rozpoznanych przez nią organizacji harcerskich działających w podziemiu jedynie 26 z nich powstało i działało w latach 1944-1947²⁶. Większość z nich zawiązała się po tym, jak komuniści tworząc Związek Młodzieży Polskiej faktycznie zlikwidowali Harcerstwo w jego dotychczasowej formie i w 1950r. włączyli je jako Organizację Harcerską w struktury ZMP²⁷.

W latach 1944-1956 na terenie Polski, według autorów Atlasu podziemia niepodległościowego, działały 972 organizacje podziemne założone przez młodych ludzi, którzy nie przekroczyli 25 roku życia. Oblicza się, że skupiały one od 10600 do 11200 członków. Między lipcem 1944 r. a grudniem 1946 r. rozpoczęły

²⁵ Ibidem.

²⁶ E. Rzeczkowska, *Tajne organizacje harcerskie w Polsce w latach 1944-1956*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2011, nr 1 (17), s. 124.

²⁷ W. Hausner, *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1944-1964. Pomiedzy tradycją służby Bogu, Polsce, bliźnim a komunistycznym „przechwyceniem”* [w:] P. Ceranka, S. Stępień (red.) „Jesteście naszą wielką szansą”. *Młodzież na rozstajach komunizmu 1944-1989*, Warszawa 2009, s. 142.

działalność ogółem 104 organizacje. Tak więc w ciągu pierwszych 2,5 lat istnienia nowego państwa powstało 11% ogólnej liczby działających tego typu grup w latach 1944-1956. Pomiędzy styczniem 1947 a grudniem 1948, kiedy to komuniści po „wygranych”, sfałszowanych wyborach zaostrzyli działania ideologiczne i polityczne, takich organizacji istniało już 179, i stanowiły one 18% ogółu organizacji istniejących w przedziale lat 1944-1956. Już te pierwsze działania władz, spowodowały wzrost liczby młodzieżowych organizacji konspiracyjnych o około 60% w stosunku do poprzedniego okresu²⁸.

Przytoczone powyżej dane wskazują, że pierwszy okres istnienia powojennego państwa, który charakteryzował się w miarę słabą konfrontacją z Kościołem, słabą indoktrynacją w oświacie i tolerowaniem ZHP w jego tradycyjnej formie nie sprzyjał rozwojowi antykomunistycznych organizacji uczniowskich. Owszem, powstawały one i działały w latach 1944-1948, ale stanowiły niewielki odsetek tych, które ogółem powstały w latach 1944-1956. Dopiero przemiany wynikające z założeń tzw. ofensywy ideologicznej i zaostrzenie kursu ideologiczno-politycznego ze wszelkimi tego konsekwencjami spowodowały nagły wzrost liczby tego typu organizacji. Te zagadnienia zostaną przedstawione drugiej części opracowania.

Bibliografia

1. Czubiński A., *Polska i Polacy po II wojnie światowej (1945-1989)*, Poznań 1998.
2. Dominiczak H., *Organy Bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem Katolickim 1944 – 1990. W świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000.
3. Dudek A., *Państwo i Kościół w Polsce 1945-1970*, Kraków 1995.
4. Hausner W., *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1944-1964. Pomiędzy tradycją służby Bogu, Polsce, bliźnim a komunistycznym „przechwyceniem”*, [w:] P. Ceranka, S. Stępień (red.), *„Jesteście naszą wielką szansą”. Młodzież na rozstajach komunizmu 1944-1989*, Warszawa 2009.
5. Kochańska A., *Polska 1944-1991. Informator historyczny, T.1: Podział administracyjny, ważniejsze akty prawne, decyzje i enuncjacje państwowe (1944-1956)*, Warszawa 1996.

²⁸ R. Wnuk, S. Poleszak, A. Jaczyńska, M. Śladecka (red.), *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego (1945-1956)*, Warszawa-Lublin 2007, s. LIX.

6. Mielczarek F., *Ideał pedeutologiczny w Polsce w latach 1945-1956*, [w:] *Oświata, wychowanie i kultura fizyczna w rzeczywistości społeczno-politycznej Polski Ludowej (1945-1989)*, R. Grzybowski (red.), *Rozprawy i szkice*, Toruń 2004.
7. Olszewski D., *Z zagadnień religioznawstwa*, Łódź 1988.
8. Oseka P., *Rytuały stalinizmu. Oficjalne święta i uroczystości rocznicowe w Polsce 1944-1956*, Warszawa 2007.
9. Potyrała B., *Przemiany oświaty w Polsce w latach 1944-1948*, Wrocław 1991.
10. Rzeczowska E., *Tajne organizacje harcerskie w Polsce w latach 1944-1956*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2011, nr 1 (17).
11. Świecki A., *Oświata i szkolnictwo w XXX-leciu PRL*, Warszawa 1975.
12. Włodarczyk T., *Konkordaty. Zarys dziejów ze szczególnym uwzględnieniem XX wieku*, Warszawa 1974, s. 433 (Załącznik nr 3).
13. Wnuk R., Poleszak S., Jaczyńska A., Śladecka M., (red.) *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego (1945-1956)*, Warszawa – Lublin 2007.
14. Wojdon J., *Propaganda polityczna w podręcznikach do szkół podstawowych Polski Ludowej (1944-1989)*, Toruń 2001.
15. Wołoszyn J. W., „Walczyć o dusze młodzieży”. *Zmagania Związku Młodzieży Polskiej z Kościołem katolickim na Lubelszczyźnie 1948-1957*, Lublin 2009.
16. Żaryn J., *Kościół a władza w Polsce (1945-1950)*, Warszawa 1997.
17. Żaryn J., *Polityka oświatowa komunistów w latach 1944-1948*, [w:] B. Otwinowska, J. Żaryn (red.), *Polacy wobec przemocy 1944-1956*, Warszawa 1996.

Źródła drukowane

1. Dz. Urz. Resortu Oświaty PKWN 1944, nr 1-4, poz. 25. Okólnik z dnia 3 października 1944r. w sprawie obchodu święta państwowego ZSRR.
2. *Przemówienie Aleksandra Zawadzkiego, Sekretarza KC PZPR na Kongres PZPR w dniu 18 XII 1948r.* [w:] *Państwo i Kościół – kilka dokumentów*, Warszawa 1949.

Źródła internetowe

1. Oseka P., *Władza ludowa zwalcza religianctwo. Towarzysz na mszy*, Polityka. pl. Historia, <http://www.polityka.pl/historia/1523345,2,wladza-ludowa-zwalcza-religianctwo.read#ixzz2B082fPeU>, [13.07.2015].
2. Wierzbicki K., *Zanim przykrecono śrubę. Polska w latach 1945-1948*, „Nowy Dziennik. Polish Daily News”, 26 marca 2009, <http://www.dziennik.com/przegląd-polski/artykuł/zanim-przykrecono-srube-polska-w-latach-1945-1948>, [14.07.2015].
3. Wierzchnicki M., *Z relacji Państwo-Kościół w PRL: zerwanie konkordatu i jego następstwa*, <http://histmag.org/Z-relacji-Panstwo-Kosciol-w-PRL-zerwanie-konkordatu-i-jego-nastepstwa-10751>, [13.07.2015].